

О.В. Россошанська

ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТНО-ОРІЄНТОВАНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК НАУКОВИЙ НАПРЯМ В СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

Визначено місце оцінювання як самостійного виду діяльності та наукового напрямку в системі забезпечення економічної безпеки інноваційних проектно-орієнтованих підприємств. Розроблена системна модель представлення методологічних засад діяльності, модель епістемологічного простору і аспектів наукового пізнання економічної безпеки підприємства та її оцінювання. Формалізовані характеристики наукового напрямку оцінювання економічної безпеки інноваційних проектно-орієнтованих підприємств в галузі економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності. Рис. 4, табл. 1, дж. 76.

Ключові слова: методологічні основи, науковий напрям, принципи, системоутворювальний фактор, рефлексія, епістемологічний простір оцінної діяльності, економічна безпека.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Особливості сучасної глобалізованої економіки зумовлені переходом цивілізації до економіки, яка основана на знаннях, проявом ознак шостого технологічного укладу, радикальними змінами у цінностях та мотивації індивідів. На сьогодні Україна не належить до країн-лідерів цих процесів. Вона займає лише 81 та 62 місця в індексах людського та соціального прогресу, 63 та 56 в глобальному індексі інновацій та економіки знань, 85 місце в рейтингу глобальної конкуренції. Але достатня частина вітчизняних підприємств, існуючих і тих, що створюються, намагаються постійно впроваджувати інновації та управляти своєю діяльністю на проектних засадах. Такі підприємства можна визначити як інноваційні проектно-орієнтовані (ІПО) підприємства. Саме вони сьогодні в першу чергу підпадають під вплив нових видів зовнішніх і внутрішніх загроз, які зумовлені сутністю економіки знань, в якій нематеріальні, необмежені активи-знання є головним фактором будь-якого сучасного виробництва, а індивіди виступають головним джерелом небезпеки та загроз. Крім того інноваційна та проектна діяльності є ризиковими, економічно небезпечними. Це різко актуалізує проблему науково-практичних досліджень, спрямованих на розкриття сутності економічної безпеки ІПО підприємств. Центральним та першочерговим в цій проблемі постає питання удосконалення теоретичних та методологічних засад оцінювання економічної безпеки таких підприємств у зв'язку з появою нових видів загроз, зумовлених феноменом знань.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано рішення проблеми, виділення невирішеної її частини. Аналіз результатів численних робіт вітчизняних та зарубіжних дослідників, присвячених діагностиці [1, 2, 3, 4, 5], моніторингу [6, 7, 8, 9, 10], контролю та аудиту [11, 12, 13, 14, 15, 16, 17] економічної безпеки підприємств (ЕБП) показав, що основою цих видів діяльності є оцінювання. Графічне представлення на рис. 1 наочно підтверджує, що оцінювання є першоосновою як для визначення ступеня ЕБП, так і її забезпечення.

Детальний аналіз стану, який існує сьогодні на рівні методології, методів та методики оцінювання ЕБП, на основі робіт, в яких було проголошено розгляд цих питань, показав наступне. Існує відносно невелика кількість публікацій, в назві

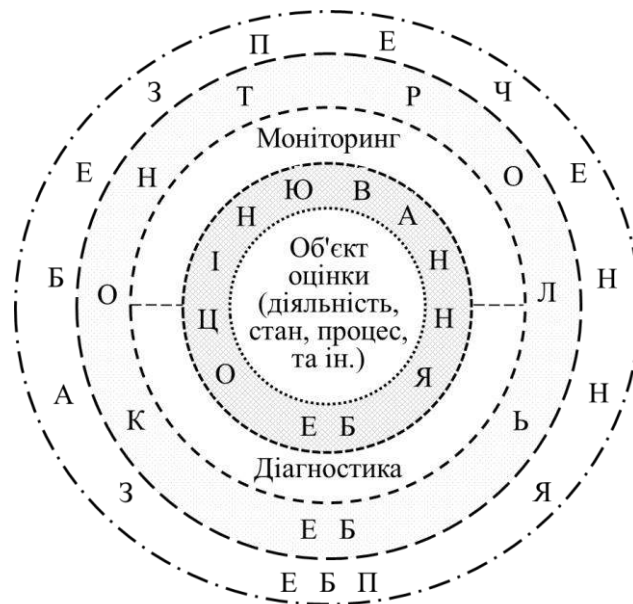

Рис. 1. Місце оцінювання в системі діяльності, яка пов'язана з визначенням та забезпеченням ЕБП

Джерело: розроблено автором.

яких використовувались словосполучення «методологія оцінки рівня», «методологія організації системи оцінки», «методологічні принципи, методологічні підходи оцінки економічної безпеки підприємств». При цьому у більшості з них відсутній методологічний рівень розгляду [18, 19, 20, 21]. Відсутність методологічного інструментарію приводить до того, що неможливо провести обґрунтовану класифікацію існуючих підходів та методів оцінювання, адекватних стану середовища діяльності. Це твердження повністю співпадає з поглядом В.І. Франчука стосовно того, що підхід до розгляду проблеми оцінювання визначається розумінням авторів цього підходу сутності саме поняття економічної безпеки підприємства [22]. Результатом цього є неможливість визначити умови адекватного застосування існуючих підходів, розробити на підставі отриманих оцінок ефективні та результативні заходи з забезпечення економічної безпеки, реалізація яких дає змогу підвищити економічну безпеку функціонування та розвитку підприємств. В таких умовах треба погодитись з висновком В.І. Франчука, який він зробив ще у 2010 році, що практично неможливо об'єктивно класифікувати підходи, описані в різноманітних джерелах, це можна зробити лише умовно [22]. Тому ми поділяємо позицію Г.В. Козаченко стосовно того, що на сьогодні, судячи з того стану, який склався в оцінюванні економічної безпеки, існуючі підходи до оцінювання треба розглядати як відправну точку становлення епістемології в економічній безпеці [23].

Але реалізацію такої глобальної дослідницької програми потрібно починати з вирішення більш «вузької» проблеми – дослідницького проекту. Його потрібно обмежити одним з типів суб'єктів господарювання. Це зумовлено наступним. Як показав Г.А. Атаманов, який досліджував діалектику безпеки, «без указівки на об'єкт, стан якого розглядається, звороти типу «екологічна безпека», «інформаційна безпека», «військова безпека», втрачають сенс, перетворюються на абсурд. Саме звідси походить вся полісемія понять безпеки. Все стає на свої

місця, якщо назвати об'єкт, безпеку якого потрібно забезпечити ... Без визначення об'єкта поняття безпеки є невизначеним, позбавленим внутрішнього змісту. ... Відрив інтересів, потреб і таке ін., від їх носіїв робить поняття безпеки безглуздом» [24]. Таку позицію відносно «економічної безпеки підприємства» підтримує Є.І. Овчаренко. Він вважає, якщо не конкретизувати атрибут об'єкту безпеки (підприємство), ігнорувати його природу, то процес родо-видового розширення поняття «економічна безпека підприємства» буде незкінченим та некерованим [25, с. 43]. У якості такого об'єкту безпеки, як було доведено вище, в сучасних умовах розвитку цивілізації доцільно вибрати ІПО підприємство, яке є носієм специфічних атрибутів (цінностей, інтересів, станів, здібностей та ін.). На цій підставі можна стверджувати, що науковий напрям, в якому оцінювання економічної безпеки ІПО підприємств розглядається як специфічний об'єкт пізнання, покищо не сформований.

З метою виправлення цього когнітивного дисбалансу було реалізовано дослідження, предметом якого є сукупність процесів оцінювання економічної безпеки ІПО підприємств. Результатом такого дослідження стала сукупність розроблених теоретико-методологічних положень та інструментарію оцінювання ІПО підприємств. Вони сконцентровано представлені у монографії [26]. Завершальним завданням дослідження постає формалізація методологічних основ оцінювання економічної безпеки ІПО підприємств з метою доведення того, що такий вид діяльності є самостійним науковим напрямком в рамках наукової спеціальності 21.04.02 «Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності». Саме це і визначило мету статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні в економічній безпеці суб'єктів господарювання як економічній науці в межах напрямів та теоретичних концепцій, що базуються на різних методологічних засадах розгляду феномену безпеки та економічної безпеки підприємств, формування систем економічної безпеки та її складових, особливостей впливу загроз та шляхів їх уникнення, діагностування та оцінювання економічної безпеки та ін. накопичено достатньо наукових фактів. Вони представлені в працях провідних вітчизняних науковців В.Г. Алькеми, О.С. Власюка, А.Е. Воронкової, В.М. Геєца, Л.В. Гнілицької, Н.П. Денисенка, С.Б. Довбні, З.Б. Живко, С.М. Ілляшенка, С.В. Кавуна, О.А. Кириченка, Т.С. Клебанової, Г.В. Козаченко, О.М. Ляшенко, І.П. Мігус, В.П. Пономарьова, А.І. Сухорукова, С.В. Філіпової, В.І. Франчука, Л.Г. Шимаєвої, С.М. Шкарлета та ін., а також зарубіжних вчених Л.І. Абалкіна, Г.Б. Клейнера, М.І. Корольова, В.П. Мам-Мака, Г.М. Мінаєвої, Є.А. Олейнікова, В.Л. Тамбовцева, В.І. Ярочкіна, та ін., а також у працях їх учнів та послідовників. Переважна більшість цих фактів базується на моделях підприємств, які в якості головного принципу пояснення їх економічної поведінки та взаємовідносин використовують детерміновану причинність та причинно-наслідкові односпрямовані зв'язки. Але застосування таких моделей виявило неадекватність опису діяльності підприємств в умовах економіки знань, і, як наслідок, наявні знання щодо оцінювання економічної безпеки підприємств не надають службам безпеки та іншим суб'єктам економічної безпеки надійної основи для результативних дій із забезпечення економічної безпеки ІПО підприємств. Це потребує продовження вирішення методологічних та теоретичних проблем оцінювання економічної безпеки, спираючись на існуючі наукові факти, положення загальнонаукової теорії оцінювання та нові системні моделі підприємства. Останні з'явилися як реакція на зміни у зовнішньому середовищі діяльності ІПО підприємств (економіка знань) та появу можливостей отримання максимальної корисності від конкурентних переваг таких підприємств, якими є їх ключові компетентності та компетентності працівників. Вирішення цієї

наукової проблеми має відбуватись в межах наукового напрямку «Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності». В цьому напрямі сьогодні вона актуалізується через відсутність методології оцінювання економічної безпеки взагалі та методології оцінювання конкретних суб'єктів господарювання. До цього висновку дійшла одна з фундаторів цього наукового напрямку не тільки в Україні, а і у пострадянському просторі, Г.В. Козаченко. В одній з перших праць циклу 2015-2016 років, присвяченому оцінній діяльності в економічній безпекології, вона зазначає наступне: «Незважаючи на важливість оцінок економічної безпеки (держави, регіону, підприємства), в економічній безпекології дотепер відсутні цілісні теоретичний та методологічний бази оцінювання, що призводить до шаблонності оцінювання економічної безпеки підприємства, некоректного використання методу наукової експансії і, як наслідок, низької достовірності оцінок, наявності нечітких правил їхньої інтерпретації і, взагалі, до деякої іммобілізації та стереотипізації оцінювання. ... Взагалі складається враження, що дослідники економічної безпеки за умовчанням погодилися з цими стереотипами, що перешкоджає виникненню нових думок і уявлень про оцінювання економічної безпеки підприємств, його поглибленню, пошуку фундаментальних пояснень природи оцінювання» [27, с. 186-187]. У іншій праці цього циклу Г.В. Козаченко спільно з Ю.С. Погореловим висловили таку думку: «Оцінювання економічної безпеки підприємства належить до тих питань економічної безпекології, щодо яких існують численні дослідження, але покищо не лише не існує прийнятої методики оцінювання, а й підходи до оцінювання остаточно не сформувалися. Взагалі складається враження про втрату інтересу науковців до оцінювання економічної безпеки, а у сучасних публікаціях згадуються напрацювання давно минулих років» [28, с. 238]. Ми використали пряме цитування для того, щоб не спотворити бачення авторів сучасного стану розроблення питань оцінювання економічної безпеки.

Аналогічні судження висловлюють й інші дослідники економічної безпеки. Так, на недостатність розроблення методології оцінки економічної безпеки вказують О.В. Васильєв та В.І. Мейта [29], а А.І. Солов'єв вважає головною причиною того, що невелика практична значимість достатньо великої кількості публікацій, присвячених питанням економічної безпеки та її кількісній оцінці, є зневага дослідників до методології наукового пізнання, яка б враховувала специфіку та особливості такої області ссільних відносин, як безпека [30]. Л.А. Шергіна та Т.В. Кузнецова також вважають, що проблема методики оцінювання ЕБ перебуває на стадії розроблення і потребує вирішення з використанням сучасних інформаційних технологій [31]. На відсутність достовірних способів оцінювання ЕБ суб'єктів господарювання вказує Т.М. Адаменко. На її думку, це пов'язано з тим, що наявні способи оцінювання виходять з принципових основ тих явищ та характеристик діяльності, які не враховують особливостей оцінювання саме ЕБ і не підлягають прямому вимірюванню [32].

Такий стан проблеми оцінювання ЕБП взагалі, на нашу думку, насамперед можна пояснити несформованістю принципово нового підходу до дослідження економічної безпеки як економічного феномену. Необхідність такого підходу зумовлена тим, що до традиційного понятійного апарату економічних досліджень додалися нові системоутворювальні компоненти, такі як «безпека», «загрози», «захист» та ін., які належать до понятійно-категорійного апарату наукової спеціальності 21.04.02 «Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності». Найбільш гострою стає проблема врахування міждисциплінарної природи таких категорій, як «система», «безпека», «діяльність», «оцінювання», удосконалення понятійно-категорійного апарату та моделей безпекознавства з позиції їх

змістовного уточнення в аспектах стратегічної безпеки, розкриття сутності оцінювання економічної безпеки з позицій зовнішнього та внутрішнього середовища діяльності ІПО підприємств, розробки методів побудови шкал оцінювання та критеріїв оцінювання рівня їх економічної безпеки. Новий підхід також повинен враховувати специфіку об'єкту та предмету дослідження цієї спеціальності, якими є система економічної безпеки, система забезпечення економічної безпеки та діяльність служби безпеки. На думку О.Д. Платонової, А.Ю. Платонова та І.А. Ягодкіної додані до традиційної економічної термінології поняття «система», «структура» стають центральними у пошуку основ наукового пізнання соціально-економічної дійсності, яка постійно ускладнюється [33]. Саме перераховані вище терміни відрізняють спеціальність 21.04.02 від інших наукових економічних спеціальностей, в яких також досліджуються питання економічної безпеки.

Наведені факти свідчать про наявність когнітивного дисбалансу рівня наукової проблеми в питаннях системного оцінювання економічної безпеки нового класу підприємств - ІПО підприємств в умовах економіки знань. Ця проблема є результатом відсутності теоретичних верифікованих знань щодо методології оцінювання економічної безпеки ІПО підприємств. На рис. 2 вона представлена у вигляді графічної системної моделі.

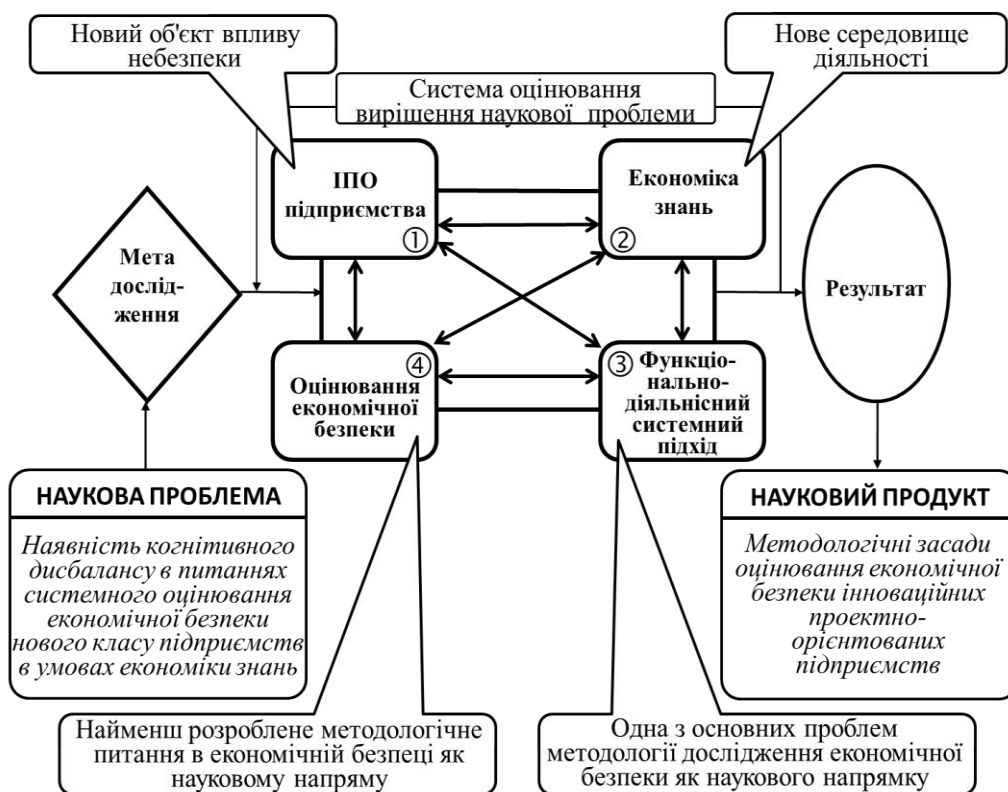

Рис. 2. Системне представлення наукової проблеми, пов'язаної з оцінюванням економічної безпеки ІПО підприємств
Джерело: розроблено автором.

Запропонований нами спосіб представлення наукової проблеми показує, що оцінювання економічної безпеки ІПО підприємств (четвертий компонент) потребує нових підходів до представлення ІПО підприємств як ідеалізованих об'єктів дослідження (перший компонент). Відповідно до змісту третього компоненту, ідеалізований об'єкт має бути представлений у вигляді системної моделі, використання якої дозволяє побудувати моделі систем економічної безпеки та її забезпечення. Модель ідеалізованого об'єкту повинна давати чітке уявлення про місце оцінювання в системі економічної безпеки, а також розкривати особливості діяльності ІПО підприємства з функціонування та розвитку. Остання вимога визначається змістом другого компоненту. Її виконання дозволить врахувати особливості економічного середовища діяльності ІПО підприємств, які визначаються сутністю економіки знань.

До початку вирішення наукової проблеми потрібно чітко розуміти, який вигляд (форму, структуру, зв'язки) повинен мати науковий продукт її вирішення – в нашому випадку, методологічні засади оцінювання економічної безпеки ІПО підприємств. Для цього розглянемо змістовне навантаження терміну «методологічні засади». Цей термін ми трактуємо як результат першого етапу формування методології в період, коли на фоні існуючої парадигми в певній науковій галузі (виді діяльності) народжуються принципово нові погляди. Ці погляди знаходяться на такому рівні розроблення, що дозволяють їх представити у вигляді початкової системи базових принципів, методів та інструментарію, достатніх для розуміння відмінних ознак нового варіанту організації діяльності, його переваг та обмежень. Такої інформації має бути достатньо для прийняття рішення про доцільність переходу на нову парадигму [34]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що методологічні засади необхідно представляти у такому ж форматі, як і методологію. Аналіз способів представлення методологій в галузі управління, запропонованих різними авторами, довів відсутність однозначності у цьому питанні [35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43]. Але незалежно від переліку складових опису методології, їх групування, всі без винятку автори розглядають методологію як єдину систему [44]. При цьому, на жаль, вони не приводять графічні системні моделі їх представлення.

На сьогодні для різних видів діяльності (наукової, практичної, навчальної, художньої, гральної) достатньо широко застосовується «схема структури методології» (лапки проставлені авторами схеми), яка запропонована А.М. Новіковим та Д.А. Новіковим у вигляді переліку трьох компонентів та їх складових [40, с.25]. Розрахунок вагомості представлення методології показав, що «схема структури» має найбільший коефіцієнт вагомості з усіх дев'яти розглянутих способів представлення. Авторами «схема» розглядається як відображення організації діяльності як цілісної системи з чітко визначеними логічною структурою, характеристиками та процесами здійснення в рамках проектно-технологічного типу організаційної культури [40, с.593]. Цей тип культури стає превалюючим в умовах економіки знань. Результатом такої організованої діяльності є реалізація спроектованої системи на практиці [40, с.324]. Цим твердженням автори підтверджують, що системи є відображенням знань (спроектована система), а в реальному світі створюється об'єкт (продукт), який відповідає цій системі як моделі.

На основі «схеми структури методології» нами розроблена системна модель представлення методології будь-якої діяльності (рис. 3). В основу моделі покладено шаблон системи, який розроблено нами раніше, ще у 2000 році [45]. В моделі відображено наше бачення назв підсистем методології різного рівня (масштабу) розгляду та окремих їх складових, які дещо відрізняються від тих, що наведені у [40, с.25].

Пояснено окремі терміни, які можуть мати неоднозначне трактування. Під нормами діяльності розуміються етичні норми, яким повинні слідувати представники конкретної професії у своїй професійній практиці. Ці норми фіксуються у кодексах професійної діяльності або кодексах поведінки. Кодекси приймаються на рівні саморегульованих професійних спільнот як на міжнародному рівні, так і на рівні держав, і можуть деталізуватись в межах конкретного суб'єкту діяльності.

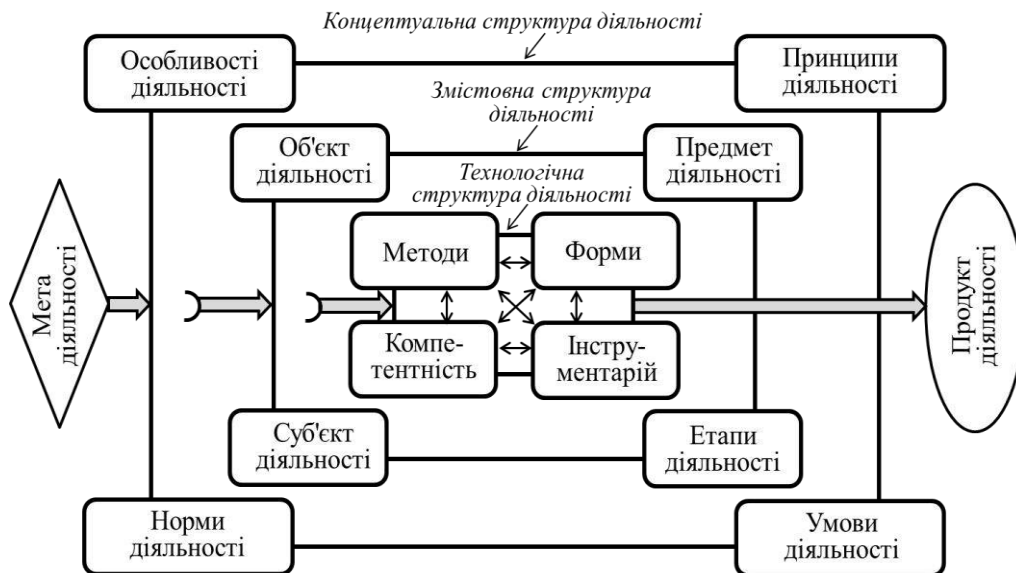

Рис. 3. Системна модель представлення методологічних засад діяльності
Джерело: розроблено автором на основі базових компонентів роботи [40, с.593] зі змінами окремих складових.

Під умовами діяльності розуміється характеристика середовища діяльності, в якій вона реалізується. Характеристики фіксуються у відповідних документах. Характеристику середовища доцільно описувати в нормативно-правовому, кадровому, науково-методичному, організаційному, фінансовому, інформаційному, мотиваційному, матеріально-технічному аспектах. Ці характеристики повинні давати повне уявлення як про внутрішнє, так і зовнішнє середовище діяльності.

В якості етапів діяльності розглядаються фази та стадії проекту, а саме: фазу проектування (стадії: концептуальна, моделювання, конструювання, технологічної підготовки), технологічну фазу (стадії: реалізації, оформлення результатів) та рефлексивну фазу. Остання фаза передбачає оцінку (у тому числі, самооцінку) реалізованої діяльності та отриманого продукту діяльності, визначення необхідності подальшої корекції діяльності або «запуску» нового проекту [40, с.25].

Запропоновану системну модель (рис. 3) доцільно використовувати як стандартний шаблон для представлення методологічних засад будь-якої діяльності, у тому числі й діяльності з оцінювання економічної безпеки ІПО підприємств в системі забезпечення їх економічної безпеки. Застосування стандартного шаблону дає можливість порівнювати між собою різні

методологічні підходи, виявляти відмінні та спільні між ними ознаки, визначати ступінь новизни підходів, що починають формуватися.

Системне представлення наукової проблеми, пов'язаної з оцінюванням економічної безпеки ІПО підприємств (рис. 3), потребує презентації дослідницької позиції, з якої вирішувалась проблема. Для цього нами розроблена графічна модель представлення епістемологічного простору та аспектів наукового пізнання (рис. 4).

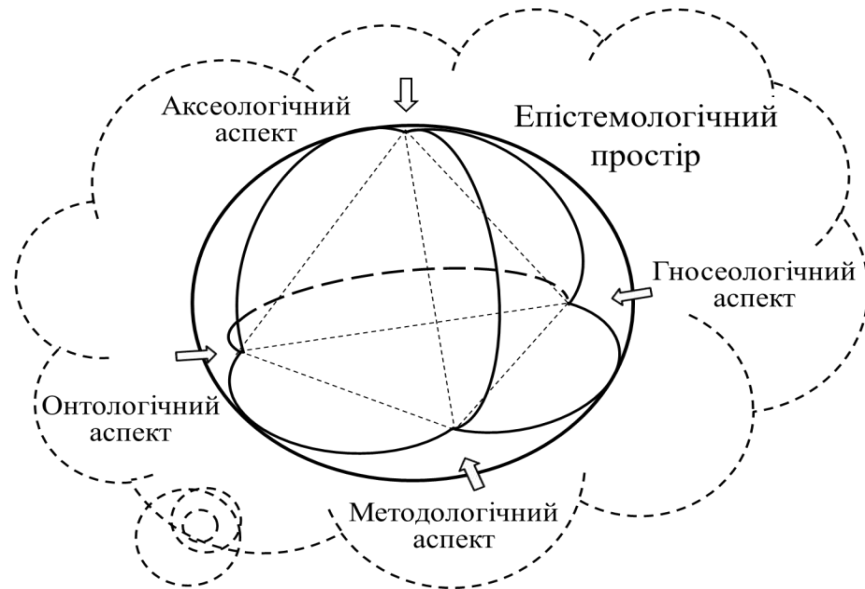

Рис. 4. Епістемологічний простір та аспекти наукового пізнання економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності та її оцінювання
Джерело: розроблено автором.

Епістемологічний простір у даній моделі трактується нами за визначенням В.А. Медведєва, який розглядає простір як багатовимірну концептуально диференційовану абстрактно-логічну цілісність, структура якої визначає наукову позицію дослідника в особливостях його трактування об'єкта та предмета дослідження [46, с. 9]. Крім того, простір повинен розглядатись як міждисциплінарний спеціалізований комунікаційний, який є монологічним (немає місця для «іншого»), тому що рух до істини в ньому мислиться в парадигмах-образах або символах завдяки різним діалогам-подіям-зустрічам, які постійно повторюються. Ці вимоги сформульовані В.І. Аршиновим для постнеокласичного епістемологічного простору, «...в якому знаходить себе синергетичний суб'єкт» [47, с. 152].

Концептуальну диференціацію епістемологічного простору, яка дозволяє визначити відмінні ознаки наукової позиції (підходу), доцільно представляти у вигляді епістемологічної аксіоматики. З позиції сучасного розуміння епістемології як знань про знання, А. Філіпенко вважає, що головним завданням економічної епістемології є розкриття принципів, методів, підходів, які виявляють специфіку економічного знання і, зрештою, знань про економічний світ [48, с. 17, 21]. Виходячи з цього, аксіоматика повинна виступати методологічним інструментарієм вирішення цього завдання. А отримані при цьому знання повинні давати можливість відповісти на основне запитання економічної епістемології,

яке В.В. Негрул сформував як «...виявлення ступеню відповідності мисленнєвих конструкцій соціально-економічній дійсності» [49, с. 47]. Відповідь на це запитання є особливо актуальною, тому що економічна наука повинна «обслуговувати» потреби практичної економіки, тобто бути наукою про економічну діяльність [50, с. 21, 51].

Міждисциплінарний характер економічної епістемології сьогодні проявляється у широкій математизації економічних наук та значного зростання застосування економічного моделювання. Підтвердженням цьому є статистика презентацій 30-го конгресу Європейської економічної асоціації 2015 року. З поданих 920 презентацій превалююча більшість була побудована на економічних моделях [48, с. 23]. Як зазначає М.С. Морган з Лондонської школи економіки у монографії «Життя в моделі. Як економісти працюють та думають», сьогодні наукові моделі виступають не пасивними об'єктами, а стають епістемологічним інструментарієм пізнання. Економісти йдуть в світ економічних моделей для того, щоб оволодіти тим, що є ядром, сутністю економічних явищ. І це робиться шляхом формулювання запитань, відповіді на які отримуються завдяки використанню моделей та подальшого складення на основі отриманих відповідей історій, оповідань [52, с. 217-218]. Але природа об'єкту моделювання не дає підстав отримувати за результатами моделювання суджень, які б точно відображали б сутність дійсного економічного світу і давали можливість отримати єдину правильну відповідь. Одну з причин такого стану Ха-Джун Чанг бачить в тому, що в економіці немає об'єктивної істини, яку можна встановити незалежно від політичних та, дуже часто, етичних суджень [50, с. 293]. Незважаючи на це, моделювання є рисою сучасних досліджень складних економічних систем. Тому воно має бути враховано в структурі епістемологічного простору такого феномену, як економічна безпека підприємств.

Аксіоматика епістемологічного простору нашого дослідження представлена наступними аксіомами, які розташовані у послідовності наближення до об'єкта дослідження, яким є діяльність із забезпечення економічної безпеки ІПО підприємств.

Системне моделювання – основа в дослідженні економічної діяльності.

Людиноцентризм – стратегія розвитку цивілізації.

Поведінкова економіка – економіка та психологія прийняття рішень стосовно економічної діяльності в умовах безповоротності минулого і невизначеності, непізнаності майбутнього.

Суб'єкт господарської діяльності – цілісність, яка упорядкована системоутворювальними факторами «цінність-безпека-результат».

Оцінювання – основа отримання достовірної, корисної і основаної на фактах інформації про діяльність суб'єкта господарської діяльності.

Економічна безпека – стан суб'єкту господарювання в процесі безперервної економічної діяльності.

Джерело економічної безпеки та забезпечення економічної небезпеки – інноваційна активність, компетентність та етичні норми особистості.

Представлена аксіоматика дозволяє отримати наукові знання з позиції однієї з множини можливих інтерпретацій об'єкту та предмету дослідження. А множинність епістемологічних рівнозначних підходів дослідників сьогодні розглядається як системоутворювальний фактор сучасної економічної науки.

Враховуючи, що рух до істини в епістемологічному просторі мислиться в парадигмах-образах або символах, для деталізації цього руху доцільно використати одну з можливих моделей представлення парадигми. За основу візьмемо бачення відомої вченої в галузі розвитку та дослідження оцінювання з університету ім. Томаса Галлодета (Вашингтон) Д. Мертенс. Вона пропонує

розглядати парадигми як цілісність бачення особистістю картини світу та його уявлення про етику (аксіологія); реальність (онтологія); природу знання і відношення між суб'єктом та об'єктом пізнання (гносеологія); те, як потрібно проводити системне дослідження (методологія) [53, с.11]. Такий перелік є змістовно вичерпаним. Тому ми вважаємо доцільним використати його у якості аспектів наукового пізнання економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності та її оцінювання.

Для графічного відображення парадигми логічним є використання тригранної сферичної піраміди, яка символізує об'єкт дослідження (рис. 4). Гранями такої піраміди виступають частини поверхні кулі. Тому сферична піраміда є кулею – ідеальною геометричною фігурою. Чотири вершини піраміди визначили чотири погляди бачення (виміри), що визначають структуру парадигми, та з позиції яких досліджується сутність піраміди. Враховуючи те, що зазначені структурні компоненти є категоріями, дамо їх трактовку з урахуванням власного бачення та особливостей змісту з позиції конкретної галузі знань – економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності.

Першим (але не за важливістю, а за ступенем природності сприйняття) є методологічний аспект, який розглядає питання організації наукової діяльності за допомогою відповідного інструментарію пізнання. Він обов'язково повинен містити поєднання кількісних та якісних методів, а також враховувати контекстні особливості змісту онтологічного аспекту (в нашому випадку, термінів «економічна безпека», «система економічної безпеки та її забезпечення», «загрози економічній безпеці», та ін.). З позиції епістемологічної аксіоматики таким інструментарієм буде виступати системний підхід.

Другим є аксіологічний аспект, який окреслює коло переконань, цінностей, норм і засобів, на яких базується процес пізнання. Цей аспект визначає світоглядну позицію дослідника, яка, в нашому випадку, базується на людиноцентризмі.

Третій гносеологічний аспект розкриває те, як відбувається пізнання в даному дослідженні як суб'єкт-об'єктні відносини для отримання нових знань.

В рамках четвертого онтологічного аспекту формується система категорій дослідження. Дефініції категорій і термінів відображають контекст бачення проблеми дослідником в цілісному континуумі (універсумі) і визначають можливі напрями їх вирішення. Важливим є встановлення зв'язків та відносин між категоріями у заданій галузі знань з використанням формальних і неформальних засобів. Завдяки онтологічному аспекту кожна світоглядна позиція описує один і той же об'єкт пізнання різними змістовними мовами. Тому, як зазначає І. Болдирєв, нечітка фіксація онтології часто є причиною того, що між вченими виникають безглузді суперечки та вони не можуть зрозуміти один одного тому, що вони працюють в різних «світах» [54].

Більш детально кожний з аспектів розкрито у другому розділі монографії [26].

У сукупності структура епістемологічного простору та знання аспектів у вигляді аксіом, принципів, моделей, за термінологією П.В. Олексійона та О.В. Паніна, являють архетип теоретичного мислення (архетипні знання). За їх ствердженням, «саме архетип теоретичного мислення задає певне бачення світу, спосіб його відображення у науковому пізнанні... Він не детермінує теоретичну діяльність однозначно, залишає місце творчій свободі теоретичного мислення» [55, с. 237].

Відносно змісту компонентів представлення методологічних засад діяльності з оцінювання економічної безпеки ІПО підприємств. Вони достатньо детально розкриті в другій та третій частинах монографії [26]. Але з моменту виходу цієї

монографії (перша половина 2016 року) у світі відбулися, на наш погляд, суттєві парадигмальні зміни відносно діяльності з оцінювання. Вони пов'язані з виходом у червні 2016 року оновленої редакції документу Групи Організації Об'єднаних Націй з оцінки (ГООНО) під назвою «Норми та стандарти оцінок» [56]. Головною зміною є те, що накопичений з 2005 року досвід реалізації попередніх «Стандартів оцінки в системі ООН» [57], «Норм оцінки в системі ООН» [58], «Норм поведінки спеціалістів з оцінки» [59] та «Етичних принципів, яких повинні дотримуватися при проведенні оцінки» [60] дозволив рекомендувати використання оновленої версії документу в якості корисної рамкової основи для глобальної спільноти спеціалістів з оцінювання в цілому, ввести їх у свій обіг та активно застосовувати в практиці відповідно до обставин [59, с. 5]. Тобто з'явилася єдина методологічна база оцінювання, інваріантна до будь-якої конкретної сфери оцінювання.

Цей документ однозначно визначив, що оцінювання є самостійною функцією, яка є незалежною як організаційно, так і поведінково, повністю відділена від управлінських функцій. Незалежність Керівника структури з реалізації оцінювання визначається його правом напряму ініціювати, готувати, публікувати та розповсюджувати звіти про оцінку, які пройшли належний контроль якості, розміщати їх у відкритому доступі за відсутності неналежного впливу будь-якої зі сторін [59, с. 11]. Визнанням оцінювання як самостійного виду діяльності, важливості отриманої при цьому інформації для прийняття своєчасних рішень, можна вважати проведення у 2015 році першого в історії Міжнародного року оцінювання.

Важливим метрологічним моментом, який суттєво впливає на процедури оцінювання економічної безпеки, є розуміння того, що оцінювання покликано забезпечити розуміння того, які з планованих і непланованих результатів і в якій мірі були досягнуті для забезпечення економічної безпеки. Крім того треба аналізувати наслідки цих результатів [56, с. 10]. Сьогодні традиційно оцінювання економічної безпеки звучується до отримання значень показників та їх порівнянню з граничними значеннями. Тому наведена методологічна установка повинна суттєво змінити існуючі підходи до розробки інструментарію оцінювання, які повинні допомагати отримувати відповідь на запитання, хто і чому. Саме відповіді на ці запитання мають стати основою формування оцінних суджень. Допоміжними для отримання відповідей виступають три ключових запитання оцінювання: чи робиться те, що потрібно? Чи добре це робиться? Чи існують більш ефективні шляхи роботи це? [61, с. 5].

До сукупності раніше розроблених принципів оцінної діяльності слід додати ще декілька. Перший - принцип потрібної рефлексії оцінювання. Він базується на сутності тринітарного підходу О.Н. Опрятної, який розглядає системи в процесі їх становлення як існування-неіснування та ймовірного втілення проміжних станів [62, с.31], головного положення триалектичного підходу запропонованого Л.Г. Мельніком щодо трьох природних початків формування будь-яких систем (матеріального, інформаційного та синергетичного) [63, с.141], та сформульованому Р.Г. Баранцевим тринітарному критерію цілісності, семантична формула якого має вид «раціо-емоціо-інтуїцію» (архитеп триєдинства), і який є універсальним інструментом системної структуризації [64]. Поява принципу потрібної рефлексії оцінювання зумовлена наступним. Відповідно до моделі системи економічної безпеки, оцінювання є зворотнім елементом цієї системи [26, с. 126, 164]. На думку Г.О. Тер-Габрієляна, оцінювання та рефлексія є одним і тим самим актом, крім випадків «...коли оцінювання не критичне, а просто мавпяче повторення чужої оцінки» [65, с.4]. Тому оцінювання, цінність та спостереження мають спільний початок. Виходячи з цього, оцінювання

економічної безпеки слід розглядати як рефлексію над діяльністю ІПО підприємства як цілісного утворення (рефлексія першого рівня деталізації) з позиції триєдності системоутворювальних факторів – цінностей-безпеки-результату. Тобто, відбувається оцінювання явища, яке є проявом внутрішньої сутності – діяльності з реалізації функцій виробництва, розподілу, обміну та споживання в часових аспектах минулого, теперішнього та майбутнього. На цьому рівні будуть виявлені проблемні місця в діяльності ІПО підприємства як цілісного суб'єкту. Розповсюдження цієї інформації на рівні структурних утворень підприємства дає можливість провести ним оцінювання діяльності цих утворень (реалізувати рефлексію другого рівня деталізації (масштабу)). А отриману оцінку інформацію цього рівня потрібно передати на рівень працівників - безпосередніх виконавців ділових процесів підприємства. Це третій рівень рефлексії, яку реалізують працівники на своїх робочих місцях з позиції власного розуміння системоутворювальних факторів «власних цінностей - власної безпеки - власних результатів діяльності». Усі три оцінки не співпадуть з тими, які були б отримані представниками першого та другого рівня рефлексії стосовно діяльності особистості. І це природньо, тому що кожна особистість має власні звички, правила та соціальні норми, яких вони дотримуються [66]. Крім того, згідно з положеннями сучасної теорії управління активними системами В.Н. Буркова, специфіка людини як об'єкта управління полягає у наступному. Людина активна, здатна до цілепокладання, самостійно обирає дії, свідомо спотворює інформацію та не виконує плани (якщо це їй вигідно), має здатність до рефлексії відносно власної діяльності та діяльності інших суб'єктів, а також здатна прогнозувати їх поведінку [67, с. 7]. Тому отримані оцінки на третьому рівні рефлексії потрібно використовувати як первинну інформацію для розшифровки оцінок другого рівня рефлексії. А розшифровки разом з оцінками третього та першого рівнів - як інформацію для системного аналізу економічної безпеки ІПО підприємства та виявлення першопричин існуючого стану. Першопричини завжди знаходяться у розбалансуванні первинного контексту тріади системоутворювальних факторів «цінність-безпека-результат».

Вважаємо необхідним більш детально зупинитися на категорії «системоутворювальний фактор» та запропонованому нами його складі. На підставі аналізу тенденцій з розроблення теорії систем, П.К. Анохін довів, що незалежно від видів та напрямів системного підходу, центральним завданням є пошук та формулювання системоутворювального фактору. «Принесе або не принесе системний підхід користь конкретним наукам залежатиме від того, наскільки успішно ми виділимо системоутворювальний фактор, і наскільки повно буде описано його операціональне визначення для формування системи» [68]. Під системоутворювальним фактором розуміють такий фактор, який формує систему, а його пошук відображає здатність людського мозку бачити світ у системному вимірі [69]. На думку Т. Карлейль, для організації економічної системи достатньо впровадити один системоутворювальний фактор [70]. В [71] приведені можливі варіанти таких факторів, але за своїм змістом це характеристики систем, а не фактори (мета, ієрархічність елементів системи, наявність зворотнього зв'язку та ін.). При розробленні теоретико-методологічних основ формування та узгодження цілей у системі економічної безпеки підприємства Є.І. Овчаренко використав три системоутворювальні фактори (в редакції Є.І. Овчаренко - системоутворчі) - мету, функції та поведінкові стереотипи, і сформував особливості їх застосування [72]. Тобто він також підтримує думку існування одного системоутворювального фактору. Цікавим є судження В.І. Авдійського та В.М. Безденежного відносно того, що системоутворювальним фактором стійкості складних соціально-економічних

систем є економічна безпека [73]. Але з позиції тринітарної сутності діяльності повинно бути три фактори, які створюють єдине ціле. При цьому ці фактори повинні відображати минуле, теперішнє та майбутнє. Такий підхід враховує системність виникнення суб'єкту господарювання, системність його функціонування та розвитку. В якості тріади системоутворювальних факторів пропонується використовувати «цінність-безпеку-результат». В формулі системної тріади цінність належить до «інтуїцію», безпека - до «емоцій», а результат - до «раціо». Така тріада відповідає сучасній парадигмі поведінкової економіки. Її семантична схожість з архетипом триєдності підтверджує, що вона підпадає під дію гомологічного закону, що керує структурною динамікою цілісних утворень [64]. Тому це стало підставою формування другого додаткового принципу тріадності системоутворювальних факторів, який визначив сутність аксіоми стосовно суб'єкта господарської діяльності як цілісності, яка упорядкована системоутворювальними факторами «цінність-безпека-результат».

Третім додатковим принципом є принцип інноваційного підходу. Він передбачає необхідність постійного впровадження інновацій в оцінку діяльності з причини того, що оцінювати економічну безпеку ІПО підприємств, в яких кожна інновація розглядається як окремий бізнес зі своєю логікою його ведення, за допомогою стандартних, незмінних процедур неможливо. Тільки за рахунок використання засобів оцінювання, адекватних конкретній інновації, можна уникнути конфліктів інтересів і підтримувати принципи безпристрасності та незалежності функції оцінювання.

В якості четвертого виступає принцип цілісної людської діяльності, який передбачає, що будь-яка діяльність базується на чотирьох основних видах діяльності: предметно-практичній, пізнавальній, спілкуванні та ціннісно-орієнтованій, які відображають її процесну структуру – процесів практичної дії, пізнання, спілкування та оцінювання, і які у «чистому вигляді» можуть бути виділені лише теоретично за ознакою безпосередньої спрямованості активності суб'єкта. Цей принцип сформульований на підставі суджень, які висловив В.К. Лукашевич у [43, с. 16-21]. З цього принципу випливає, що будь-яка діяльність передбачає оцінювання. Але є такий вид діяльності, для якого оцінювання виступає головною спрямованою активністю. В цьому випадку це самостійний вид діяльності.

Щодо принципу фрактальності оцінювання, то він змістовно базується на принципі фрактальності, який проявляється у фізиці [74, с.125], але має свою предметну особливість. Для оцінної діяльності його можна сформулювати так: в будь-якому оцінюванні частини діяльності (або складової економічної безпеки) відображається оцінювання інших складових цілісної діяльності.

Нам не відомі роботи з оцінювання економічної безпеки, які б базувались на наведеній вище епістемологічній аксіоматиці. Це дає підстави вважати, що запропонований підхід можна розглядати як самостійний науковий напрям в межах наукової спеціальності 21.04.02 «Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності». Для доказу цього висновку скористаємось характеристиками конкретної наукової структури, які були запропоновані Л.О. Колесніковим у [75, с. 72]. Їх повнота та достатність була доведена шляхом опису за допомогою цих характеристик різних наук, які пов'язані з вивченням систем [75, с. 164-167]. Крім того, в теперішній час вони успішно використовувались для опису новітніх наукових напрямків в управлінні проектами [76]. Як бачимо з табл. 1, усі характеристики наукового напрямку мають відмінні ознаки, що є доказом достовірності існування самостійного наукового напрямку, пов'язаного з оцінюванням економічної безпеки не тільки ІПО підприємств, а і будь-яких інших типів підприємств.

**Формалізація оцінювання економічної безпеки ІПО підприємств
як наукового напрямку**

№	Характеристики наукового напрямку [75, с. 72]	Опис характеристик наукового напрямку оцінювання економічної безпеки ІПО підприємств
1	Об'єкт	Діяльність із забезпечення економічної безпеки в системі економічної безпеки суб'єктів господарювання
2	Аспект	Оцінювання економічної безпеки як специфічний вид діяльності в системі економічної безпеки суб'єктів господарювання
3	Предмет	Оцінювання економічної безпеки як рефлексії суб'єкт-об'єктного змісту над безперервною діяльністю з функціонування та інноваційного розвитку ІПО підприємства в умовах економіки знань
4	Образ	Графічний, знаковий та символічний опис
5	Основна функціональна продукція	Методи та моделі оцінювання економічної безпеки ІПО підприємств на підставі цілісного сприйняття зовнішніх та внутрішніх загроз безперервності діяльності підприємству в рамках системної моделі підприємства та системи економічної безпеки підприємства
6	Категорії	Діяльність, інновація, проектно-портфельне управління, економіка знань як середовище діяльності, економічні інтереси, безперервність діяльності, особистість, потреби, здібності, компетентність, креативна активність, економічна безпека (ЕБ), цінності, загрози ЕБ, захист, оцінювання, принципи оцінювання ЕБ, критерії ЕБ, індикатори ЕБ, порогові значення, чинники забезпечення ЕБ, цілі, система, структура, зворотній зв'язок, структуроутворювальні фактори, система ЕБ
7	Основні об'єктивні закони, принципи	Ціннісне-орієнтована оцінна діяльності як реалізація суб'єкт-об'єктних відносин; Принципи: цілісності та безперервності людської діяльності; відкритості; порівняння; потрійної рефлексії при оцінюванні; триадності системообразуючих факторів; гармонійного та інноваційного розвитку; триадності (тринітарності, триєдності, триалектичності); фрактальності оцінки
8	Матеріальний носій	Фахівець з оцінювання економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності
9	Апарат	Системного моделювання, теорії нечітких чисел, темпоральної логіки, теорії кваліметрії, комп'ютерного моделювання
10	Прикладна сфера	Оцінка стану економічної безпеки підприємства як інформація для підготовки управлінських рішень в системі забезпечення економічної безпеки для передбачення/нівелювання/ліквідації наслідків загроз безперервному функціонуванню та інноваційному розвитку підприємства

А для ІПО підприємств це є обов'язковою умовою успішного функціонування у стратегічній перспективі.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку.

Отримані результати дослідження свідчать, що оцінювання економічної безпеки являє собою перспективний науковий напрям в межах наукової спеціальності 21.04.02 «Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності». Він тільки починає формуватись, і в подальшому може розвиватися не тільки в межах сформованого епістемологічного простору, а і з інших методологічних позицій. Важливим і вже доведеним є те, що це самостійний вид діяльності, який потребує відповідної підготовки фахівців. Розроблені принципи, термінологічна система, методи та інструменти потрібно розглядати як основу, яка потребує повномасштабної апробації, удосконалення та подальшого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

- 1 Гаркуша, Н.М. Діагностика економічної безпеки підприємства / Н.М. Гаркуша, І.В. Руденко, Т.О. Сідорова // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. - 2009. - Вип. 2. - С. 53-59. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2009_2_10.
- 2 Овчаренко, Ю.А. Діагностування економічної безпеки підприємства / Ю.А. Овчаренко // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2015. — № 11. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2015/89.pdf.
- 3 Коваленко, В.В. Методичні підходи щодо діагностики рівня економічної безпеки підприємства / В.В. Коваленко // Молодий вчений. – 2016. –№ 4 (31). – С. 85-87. – Режим доступу: nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_4_23.
- 4 Пацула, О.І. Економічний аналіз у діагностиці економічної безпеки підприємства / О.І. Пацула // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – №2. – С. 264-271. – Режим доступу: journal.lvduvs.edu.ua/visnyky/nvse/02_2010/poiebp.pdf.
- 5 Довбня, С.Б. Діагностика економічної безпеки підприємства як інструмент визначення напрямків його інноваційного розвитку / С.Б. Довбня, Н.Ю. Гічова // Економічний вісник НГУ. – 2008. – № 3. – С. 36-42.
- 6 Штангрет, А.М. Теоретико-методичні засади побудови системи моніторингу економічної безпеки підприємств авіаційної галузі / А.М. Штангрет // Збірник науково-технічних праць Національного лісотехнічного університету України, 2013. – Вип. 23.12. – С. 206-211. – Режим доступу: nltu.edu.ua/nv/Archive/2013/23_12/206_Szt.pdf.
- 7 Лойко, В.В. Моніторинг рівня економічної безпеки промислового підприємства / В.В. Лойко // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2015. - № 8. - Режим доступу: www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4446.
- 8 Іванченко, Н.О. Методологія побудови системи моніторингу стану економічної безпеки підприємства/ Н.О. Іванченко // Вісник КНУТД. – 2012. – № 4. – С. 196-200. – Режим доступу: er.knutd.com.ua/handle/123456789/3487.
- 9 Мойсеєнко, І.П. Методи моніторингу фінансової безпеки підприємства / І.П. Мойсеєнко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 2. – С. 205-211. – Режим доступу: journal.lvduvs.edu.ua/visnyky/nvse/02_2010/mipfbp.pdf.
- 10 Живко, З.Б. Забезпечення моніторингу системи економічної безпеки підприємства / З.Б. Живко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 7. – Ч.2. – С. 194-197. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2014_7%282%29_53.
- 11 Пискунов, В.А. Контроль в системе обеспечения экономической безопасности предприятия / В.А. Пискунов, А.В. Каштанова // Вестник Самарского государственного экономического университета. – 2013. – № 2(100). – С. 81-85. – Режим доступа: vestnik.sseu.ru/view_pdf.php?pdf=4615.
- 12 Булкот, Г.В. Основні види контролю в системі економічної безпеки підприємства / Г.В. Булкот // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2014. – № 4(66). – С. 68-75. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpush_2014_4_12.

- 13 Морунов, В.В. О системе внутреннего контроля как основе обеспечения экономической безопасности организации / В.В. Морунов, Р.Ф. Бугульма, И.Ф. Нурмухаметов. – Режим доступа: <http://www.konspekt.biz/index.php?text=50962>.
- 14 Урасова, Н.Г. Управленческий контроль как элемент системы экономической безопасности производственных организаций / Н.Г. Урасова, М.В. Попов // Евразийский Союз Ученых. – 2015 . – № 8(17). – С. 90-92. – Режим доступа: <http://euroasia-science.ru/ekonomicheskie-nauki/upravlencheskij-kontrol-kak-element-sistemy-ekonomicheskoy-bezopasnosti-proizvodstvennykh-organizacij/>.
- 15 Шигун, М.М. Принципы внутрішнього контролю в системі економічної безпеки підприємства / М.М. Шигун // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. – 2014 . – № 3(44). – С. 159-162. – Режим доступу: http://www.visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/images/pubs/44/44_37.pdf.
- 16 Хмелев, С.А. Создание службы внутреннего контроля в системе экономической безопасности предприятия / С.А. Хмелев // Вектор науки ТГУ. – 2011 . – № 1(15). – С. 285-288. – Режим доступа: http://www.visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/images/pubs/44/44_37.pdf.
- 17 Ишмеева, А.С. Система внутреннего контроля как элемент обеспечения экономической безопасности хозяйствующего субъекта / А.С. Ишмеева // Теория и практика общественного развития. – 2014. – №9. – С. 137-139. – Режим доступа: http://teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnal/2014/9/ekonomika/ishmeeva.pdf.
- 18 Копытко, М.И. Методология оценки уровня экономической безопасности промышленных предприятий / М.И. Копытко // Современные технологии управления. – 2014. - №7 (43). - № статьи: 4305. - Режим доступа: <http://sovman.ru/article/4305/>.
- 19 Арзуманов, Р.М. Методология организации системы оценки экономической безопасности предприятия / Р.М. Арзуманов // Актуальные проблемы социально-гуманитарного и научно-технического знания. – 2015. – №2(5). – С. 20-23.
- 20 Щекович, О.С. Методологічні підходи до оцінки та прогнозування економічної безпеки суб'єктів господарювання на галузевому, міжгалузевому та регіональному рівнях / О.С. Щекович, М.Г. Афанасьєва // Економічний аналіз. – 2013 . – Т. 14. – №1. – С. 184-193.
- 21 Магомедов, О.А. Методологические принципы оценки состояния экономической безопасности региона / О.А. Магомедов // Бизнес в законе. – 2008. – №3. – С. 246-248. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/metodologicheskie-printsipy-otsenki-sostoyaniya-ekonomicheskoy-bezopasnosti-regiona>.
- 22 Франчук, В.І. Аналіз методичних підходів до оцінки рівня економічної безпеки підприємств / В.І. Франчук // Зовнішня торгівля. Економічна безпека / Університет економіки та права "КРОК". - Вип. 4. - 2010. - 99 с. - С. 90-95.
- 23 Козаченко, Г.В. Естиметологічний аспект в економічній безпекології / Г.В. Козаченко // Проблеми економіки. - 2016. - №1. - С. 167-173.
- 24 Атаманов, Г.А. Диалектика безопасности [Электронный ресурс] / Г.А. Атаманов // Межвуз. сб. Национальная безопасность России в перспективах современного развития. – Саратов. – 2005. - С. 21-27. – Режим доступа: <http://www.naukaXXI.ru/materials/76/>.
- 25 Атаманов, Г.О некоторых методологических аспектах исследования экономической безопасности субъектов экономической деятельности [Электронный ресурс] / Г. Атаманов // Механизм экономико-правового обеспечения национальной безопасности: опыт, проблемы, перспективы: коллект. монография. – Краснодар. – 2010. – С. 24-34. – Режим доступа: <http://www.naukaXXI.ru/materials/201/>.
- 26 Россошанська, О.В. Оцінювання економічної безпеки інноваційних проектно-орієнтованих підприємств: монографія [Текст] / О.В. Россошанська. – Севе́родонецьк: Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2016. – 350 с.
- 27 Козаченко Г.В. Об'єкти та підходи в оцінюванні економічної безпеки підприємства як основні елементи оцінної системи / Г.В. Козаченко, В.В. Вахлакова // Економічна безпека: держава, регіон, підприємство : кол. моногр. в 3 т. / за заг. ред. В.О. Онищенко та Г.В. Козаченко. - Полтава: ПолтНТУ, 2016. - Т. 1. - С. 185-208.
- 28 Козаченко, Г.В. Оцінювання економічної безпеки підприємства: аналіз основних підходів / Г.В. Козаченко, Ю.С. Погорелов. - В кн.: Менеджмент безпеки держави, регіону, підприємства: проблеми і виклики сьогодення : [монографія]; за заг. ред. З.Б. Живко, І.Г. Бабець. - Львів: Ліга-Прес, 2015. - С. 238-251.

- 29 Васильев, О.В. Формування системи управління економічною безпекою промислових підприємств / О.В. Васильев, В.І. Мейта // Економічний аналіз, 2013 . – Т. 14. – № 2. – С. 138-145.
- 30 Соловьев, А.И. Методология оценки экономической безопасности экономических агентов / А.И. Соловьев // Современные проблемы глобальной экономики: от торжества идей либерализма к новой «старой» экономической науки: Материалы международной конференции / под ред. Р.М. Нуреева, М.Л. Альпидовской. – М.: Директ-Медиа. – 2014. – С. 400-402. – Режим доступа: <https://books.google.com.ua/books?isbn=5445880931>.
- 31 Шергіна, Л.А. Окремі методичні аспекти оцінювання рівня економічної безпеки підприємства / Л.А. Шергіна, Т.В. Кузнецова. – Режим доступу: <http://www.kneu.kiev.ua/data/upload/publication/main/ua/717/ewg.doc>.
- 32 Адаменко, Т.М. Оцінювання в проблематиці економічної безпеки суб'єкта господарювання / Т.М. Адаменко. – Режим доступу: http://thesis.at.ua/publ/15_11_15_12_2013_r_menedzhment_rozvitok_teoriya_ta_praktika/adamenko_t_m_ocinjuvannja_v_problematiki_ekonomichnoji_bezpeki_sub_ekta_gospodarjuvannja/9-1-0-242.
- 33 Платонова, Е.Д. О методологическом ресурсе системного исследования экономики / Е.Д. Платонова, А.Ю. Платонов, И.А. Ягодкина, А.А. Емельянов // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ». – 2012. – 4(13). – С.1-15. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/o-metodologicheskom-resurse-sistemnogo-issledovaniya-ekonomiki>.
- 34 Рач, В.А. Побудова термінологічної системи форм організації наукового знання [Текст] / В.А. Рач, О.В. Россошанська, О.М. Медведєва // Науковий світ. – 2011. - №4. - С.13-16.
- 35 Викторова, Т.С. Методология управления и ее компоненты / Т.С. Викторова. – Режим доступа: http://www.viktorova-ts.ru/teoriya_upravleniya/page104/index.html.
- 36 Кушнир, И.В. Теория управления . Методология управления и ее компоненты / И.В. Кушнир. – Режим доступа: <http://be5.biz/ekonomika/u008/20.htm>.
- 37 Сущность методологии управления и ее компоненты. – Режим доступа: <http://lib.sale/teoriya-upravleniya-besplatno/suschnost-metodologii-upravleniya.html>.
- 38 Блохин, К.А. Методологические подходы и принципы исследования гибкой системы управления / К.А. Блохин // Российское предпринимательство. – 2011. - №8(1). – С. 108-112. – Режим доступа: <https://bgscience.ru/lib/6945/>.
- 39 Коуберн, А. Каждому проекту своя методология / Алистэр Коуберн. – Режим доступа: http://www.maxkir.com/sd/methyperproject_RUS.htm.
- 40 Новиков, А.М. Методология / А.М. Новиков, Д.А. Новиков. – М.: СИНТЕГ. – 668 с.
- 41 Щедровицкий, Г.П. Философия. Наука. Методология / Редакторы-составители А.А. Пископфель, В.Р. Рокитянский, Л.П. Щедровицкий. – М.: Шк. Культ. Политики. – 1997. – 656 с. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/5484>.
- 42 Егорова, Е.М. Методологические основы сбалансированной системы показателей стратегического развития вузов / Е.М. Егорова // Известия Нижневолжского агроуниверситетского комплекса: наука и высшее образование. – 2015. – № 3(39). – 2015. – С. 204-212. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/metodologicheskie-osnovy-sbalansirovannoy-sistemy-pokazateley-strategicheskogo-razvitiya-vuzov>.
- 43 Лукашевич, В.К. Модели и метод моделирования в человеческой деятельности / В.К. Лукашевич / науч. ред. Л.В. Уваров. – Мн.: Наука и техника, 1983. – 120 с.
- 44 Назаров И.В. Статус и структура методологии науки / И.В. Назаров // Российский гуманитарный журнал. – 2015. – №5. – С.339-346. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/status-i-struktura-metodologii-nauki>.
- 45 Россошанская, О.В. Особенности планирования проектов на основе системной модели / О.В. Россошанская // Управління проектами та розвиток виробництва: 36. наук. праць. – Луганськ: вид-во Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля. – 2000. – № 1 (1). – С.57-62.
- 46 Медведев, В.А. Концептуальное пространство социологии в формате неклассической модели рациональности / В.А. Медведев// Журнал социологии и социальной антропологии. – 2005. – Том VIII. – №3. – С. 5-21. – Режим доступа: www.old.jourssa.ru/2005/3/1aMedvedev.pdf.
- 47 Аршинов, В.И. Синергетика как феномен пост-неоклассической науки / В.И. Аршинов. – М.: Институт философии РАН, 1999. – 203 с. – Режим доступа: iphras.ru/uplfile/root/biblio/1999/Arshinov_Sin_1.pdf.

- 48 Філіпенко, А.С. Економічний світ: епістемологія/ А.С. Філіпенко // Економічна теорія. – 2016. – № 1. – С. 17-25. – Режим доступу: [http:// etet.org.ua/docs/ET_16_1_17_uk.pdf](http://etet.org.ua/docs/ET_16_1_17_uk.pdf).
- 49 Негруль, В.В. Эпистемологические подходы к пониманию экономического поведения человека/ В.В. Негруль // Изв. Саратов. ун-та. Сер. Философия. Психология. Педагогика. – 2015. – Том 15. – Вып.1. – С. 44-48. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/epistemologicheskie-podhody-k-ponimaniyu-ekonomicheskogo-povedeniya-cheloveka>.
- 50 Чанг, Ха-Джун. Как устроена экономика / Ха-Джун Чанг ; пер. с англ. Е. Ивченко. - М. : Манн, Иванов и Фербер, 2015. - 322 с. – Режим доступа:<http://lifeinbooks.net/chto-rochitat/ha-dzhun-chang-kak-ustroena-ekonomika/>.
- 51 Павлов, И. Поведенческая теория - позитивный подход к исследованию экономической деятельности / И. Павлов. – Режим доступа: <http://instituciones.com/theories/632-povedencheskaya-teoriya.html>.
- 52 Morgan, Mary S. (2012). The World in the Model. How Economists Work and Think . Cambridge University Press, 421. – Access mode: http://uberty.org/wp-content/uploads/2015/10/Mary_S._Morgan_The_World_in_the_Model.pdf.
- 53 Мертенс, Д. Трансформационная оценка с использованием качественных и количественных методов / Донна Мертенс. – Режим доступа: www.evaluation.org/library/seminar_day_1_rus.ppt.
- 54 Болдырев, И. Онтология ортодоксальной экономической науки: проблемы построения и интерпретации / И. Болдырев. – Режим доступа: <http://instituciones.com/general/1076-ontologiya-ortodoksalnoj-ekonomicheskoy-nauki.html>.
- 55 Алексеев, П.В. Теория познания и диалектика: учеб. пособие для вузов / П.В. Алексеев, А.В. Панин. - М.: Высш. шк., 1991. – 383 с.
- 56 Группа Организации Объединенных Наций по оценке (2016). Нормы и стандарты оценок Нью-Йорк, ГООНО. – 32 с. – Режим доступа: www.unevaluation.org/document/download/2663.
- 57 Бондаренко, О.О. Комплексна оцінка фінансово-економічної безпеки: теоретичний та практичний аспекти / О.О. Бондаренко, Б.В. Левицький // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". – 2015. – №12. – Режим доступу: www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4701.
- 58 Группа Организации Объединенных Наций по оценке (2005). Нормы оценки в системе ООН. – Нью-Йорк, ГООНО. – 12 с. – Режим доступа: www.uneval.org/document/download/131.
- 59 Code of Conduct for Evaluation in the UN System. (2008). UNEG/FN/ETH, 6. - Access mode: www.uneval.org/document/download/548.
- 60 Ethical Guidelines for Evaluation. (2008). UNEG/FN/CoC, 14. - Access mode: <http://www.alnap.org/resource/22708.aspx>.
- 61 Детский фонд Организации Объединенных Наций. (2013). Пересмотренная политика ЮНИСЕФ в области оценки. – Нью-Йорк, ЮНИСЕФ. – 24 с. – Режим доступа: https://www.unicef.org/.../files/2013-14-Revised_evaluation_policy-ODS-Russian.pdf.
- 62 Опрятная, О.Н. Тринитарный подход как методологическое основание управления сложностью / О.Н. Опрятная // Социология. – 2005. – № 21. – С. 29-50. – Режим доступа: <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0226/002a/02261241.htm>.
- 63 Мельник, Л.Г. Основы триалектического подхода в экономике / Л.Г. Мельник // Механізм регулювання економіки. – 2014. – № 1. – С. 140-151. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mre_2014_1_15.
- 64 Баранцев, Р.Г. Тринитарный критерий целостности [Электронный ресурс] / Р.Г. Баранцев // Академия Тринитаризма. – М., Эл. № 77-6567. – Режим доступа: www.trinitas.ru/rus/doc/0226/002a/02260063/htm.
- 65 Тер-Габриелян, Г.А. «Сухой остаток» методологии. Часть вторая. Креация / Г.А. Тер-Габриелян. – Режим доступа: gazette-kreatiff.narod.ru/kreatsia-nov08.doc.
- 66 Розмаинский, Я. О методологических основаниях мейнстрима и гетеродоксии в экономической теории / Я. Розмаинский. – Режим доступа: <http://instituciones.com/theories/1073-o-metodologicheskikh-osnovaniyah-mejnstrima-i-geterodoksii-v-ekonomicheskoy-teorii.html>.
- 67 Механизмы управления / В.Н. Бурков, И.В. Буркова, М.В. Губко и др.; под ред. Д.А. Новикова. – М.: ЛЕНАНД, 2011. – 192 с.

- 68 Анохин, П.К. Принципиальные вопросы Общей теории функциональных систем / П.К. Анохин, 1973. – Режим доступа: www.galactic.org.ua/Prostranstv/anoxin-7-3.html.
- 69 Сурмин, Ю.П. Теория систем и системный анализ: Учеб. пособие / Ю.П. Сурмин. – К.: МАУП, 2003. – 368 с. – Режим доступа: safronov.ru/systems-analysis/lectures/surmin.html.
- 70 Карлейль, Т. Системные факторы организации экономических систем / Т. Карлейль. – Режим доступа: <http://finlit.online/osnovyi-ekonomiki/sistemnyie-factoryi-organizatsii-53357.html>.
- 71 Курбанбаева, Д.Ф. Исследование системообразующих факторов социально-экономического развития: социальные системы / Д.Ф. Курбанбаева, А.Д. Шматко // Электронный журнал NovalInfo. Экономические науки. – 2015. – № 38-1. – Режим доступа: <http://novainfo.ru/article/3932>.
- 72 Овчаренко, Е.І. Методологія формування та узгодження цілей у системі економічної безпеки підприємства : автореф ... док. екон. наук.: 08.00.02, 21.04.02 / Євген Іванович Овчаренко; Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля. – Северодонецьк, 2015. – 40 с.
- 73 Авдийский, В.И. Экономическая безопасность как системообразующий фактор устойчивости сложных социально-экономических систем / В.И. Авдийский, В.М. Безденежных // Безопасность бизнеса, 2014. – № 1. – Режим доступа: <http://http://w.pc-forums.ru/m82.html>.
- 74 Владимиров, Ю.С. Принцип тринитарности в физике, философии и религии / Ю.С. Владимиров // Метафизика. – 2012. – № 1 (3). – С. 121-139. – Режим доступа: www.trinitas.ru/rus/doc/0226/002a/02261124.htm.
- 75 Колесников, Л.А. Основы теории системного подхода / Л.А. Колесников. – К.: Наукова думка, 1988. – 176 с.
- 76 Медведева, О.М. Ціннісно-орієнтоване управління взаємодією в проектах: методологічні основи: автореф ... док. техн. наук. : 05.13.22 / Олена Михайлівна Медведева; Київський національний університет будівництва і архітектури. – Київ, 2013. – 44 с.

Рецензент статті
д.е.н., проф. Бузько І.Р.

Стаття рекомендована до
публікації 20.12.2016 р.